Alexandru Cosmescu

Descrierea ca practică discursivă

Reflecția asupra limbajului, ca şi orice reflecție, presupune două niveluri.

Primul e ceva ce avem în comun cu toții, în calitate de ființe dotate cu limbaj: capacitatea de a vorbi.

Şi al doilea nivel e comun. Doar că trebuie educat şi reclamă un tip special de atenție. E capacitatea de a face un pas înapoi şi a privi dintr-o parte la un proces cognitiv care se desfăşura de la sine – ca reacție la situația în care eram – înainte de a privi la ceea ce se întâmplă.

Subiacentă acestei capacități de a reflecta este o înțelegere practică spontană a limbajului – o înțelegere implicită, tacită, la persoana I. Ca ființe dotate cu limbaj, ființe care *au posibilitatea* de a vorbi, *simțim* cum funcționează limbajul, chiar înainte de a *înțelege* în mod reflexiv. În baza acestei competențe lingvistice implicite, vorbim *cu alții*, cu cei cu care împărtăşim un limbaj, *despre ceva ce ne apare*. În urma reflecției, acest acces primar, originar la limbaj se explicitează, devine conştientizat şi se poate prezenta deja ca *teorie* [cf. 1, p. 43-60].

În acest sens, limbajul este orientat spre altceva decât el însuşi. E *despre* ceva şi *pentru* cineva, adresat cuiva – cuiva efectiv coprezent sau nu, cunoscut sau nu – şi e, în primul rând, pentru a ne înțelege cu privire la ceva, inclusiv cu privire la trăirile fiecăruia. Sau, privit sub alt aspect, pentru a-i trezi o reacție, a-l determina să *facă ceva*, inclusiv pur şi simplu *să ne răspundă* – dacă a înțeles „ce avem în vedere", ce „vizăm". Vorbind, suntem orientați spre ceva – un obiect sau o stare de lucruri, reală sau imaginată – şi, prin expresiile pe care le folosim, încercăm să-l orientăm pe interlocutorul nostru spre aceleaşi lucruri spre care suntem orientați şi noi.

Faptul primar cu care avem de a face atunci când reflectăm asupra modului în care ne e dat limbajul e conversația – restul practicilor discursive derivă din ea [cf., de ex., 2, p. 41]. Şi faptul primar al oricărei conversații este formularea de enunțuri în folosul unui destinatar. În acest cadru al conversației, nu e vorba de o simplă relație logico-gramaticală. Încercăm să facem ca acel „ceva" despre care îi vorbim interlocutorului să devină tema spre care se orientează şi el, nu doar noi. Şi aici este presupus dacă nu interesul celuilalt față de această temă, cel puțin dorința noastră ca destinatarul să se orienteze spre ea.

Practica discursivă elementară prin care se realizează acest scop e ceea ce poate fi numit *descriere*. Descrierea are un rol special pentru orice reflecție asupra limbajului, indiferent dacă e efectuată de un filosof sau de un lingvist, pentru că însuşi produsul acestei reflecții este o descriere.

BDD-A23037 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 10:13:16 UTC)

În continuare, voi încerca să schițez câteva puncte de pornire pentru o potențială „descriere a descrierii" ca practică discursivă.

În primul rând, aş vrea să disociez între două moduri de a privi descrierea. Primul dintre ele o abordează în calitate de simplă succesiune de enunțuri cu privire la un fenomen; riscul unei asemenea abordări, ilustrate de mai mulți teoreticieni, de la Mallet în articolul despre descriere în *Enciclopedia franceză* [3], până la Roland Barthes [4, p. 54-55] sau Philippe Hamon [5], este de a reduce descrierea la modelul unei liste: obiectul descris se transformă în „temă", iar enunțurile – în reflecții ale „proprietăților" lui, înşiruite una după cealaltă, într-o ordine aleatorie sau, în orice caz, variabilă în funcție de interesele subiectului descriptor. Un al doilea mod de a privi descrierea este ca *activitate*, ca ceva efectuat *într-un context comunicațional concret*. Aşa o priveşte, de exemplu, Aristotel în *Retorica*. Conform lui, funcția de bază a descrierii este de a face auditoriul să „vadă" lucrul despre care vorbim, cu ajutorul unor enunțuri „vii", eventual al unora care conțin metafore adecvate scopului nostru [6, 1411b]. Desigur, „a face pe cineva să vadă" nu e scopul ultim al descrierii; putem descrie pentru a convinge, pentru a evita o neclaritate, pentru a trezi o reacție afectivă etc. Din aceeaşi perspectivă tratează descrierea şi Toulmin şi Baier, în excelentul lor articol *On Describing* [7]. Or, a privi descrierea ca *practică discursivă*, nu pur şi simplu ca *tip de text*, poate să ne ajute s-o înțelegem anume în contextul conversațional în care apare ea.

Care sunt condițiile minimale pentru ca un act discursiv să poată fi numit descriere? În primul rând, existența unui obiect al acelei descrieri; nu există descriere fără vreun obiect descris, fără ca descrierea să fie *despre* ceva sau *a* ceva. Deci, ca act de vorbire, descrierea e orientată spre *altceva*, spre ceva care există (sau e perceput ca existând) *independent* de ea, *înainte* de ea şi care este tematizat în cadrul ei. Descrierea se prezintă ca exprimare într-o serie de enunțuri a anumitor trăsături percepute ca aparținând obiectului ei. Aceasta este limita la care se opreşte, de obicei, tratarea descrierii ca tip de text.

Însă un alt lucru presupus, în cazul în care avem de a face cu o descriere, este existența unei entități care percepe obiectul descris – care are sau a avut acces la el *în persoană*, căreia i-a fost dat acel obiect. Persoana respectivă – s-o numim subiect-descriptor – a contemplat „în carne şi oase" obiectul descrierii; nu ne putem imagina o descriere a unui obiect care să nu-i fi fost dat cel puțin indirect, în închipuire sau în narațiunea sau descrierea efectuată de altcineva (şi atunci avem o descriere a unui obiect închipuit sau perceput indirect – dar oricum a unui obiect *dat* într-un mod sau altul subiectului descriptor, a unui obiect la care acesta a avut acces *prin intermediul* unui proces mental al său). Contemplându-l, poate formula în limbaj ceea ce a văzut – descrierea e un rezultat al vederii a ceva, şi nu al unei simple vederi, ci al înțelegerii, fie şi parțiale, a obiectului; percepând obiectul, subiectul descriptor a identificat diferite determinații ale acestuia şi poate spune *cum* e ceea ce i-a fost prezentat; structura categorială a proceselor cognitive se transformă în structuri sintactice. De aici decurge şi că orice descriere este făcută dintr-un „punct de vedere" anume / dintr-o anumită perspectivă: dacă de fiecare enunț din componența unei descrieri este responsabil un subiect-descriptor, lucrul descris este prezentat „aşa cum" i-a apărut – sau i-ar putea apărea – subiectului-descriptor concret. O descriere

BDD-A23037 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 10:13:16 UTC)

„aperspectivală" ar fi cea neasumată de nimeni şi *imposibil de a fi asumată de cineva*; or, această trăsătură ar face-o imposibilă ca act de vorbire apărut într-un context conversațional sau, cel puțin, derivat din modelul conversației.

Aici se impun câteva distincții.

În primul rând, descrierea aspiră spre ceea ce poate fi numit *fidelitate*. Adică spre fixarea unor trăsături percepute ca *aparținându-i într-adevăr* obiectului descris; o descriere inadecvată e o descriere ratată. Deci subiectul descrierii trebuie să fie capabil să perceapă adecvat ceea despre ce vorbeşte. Dar adecvarea este determinată intersubiectiv, deci orientarea intersubiectivă e inerentă, intrinsecă descrierii; o descriere adecvată e cea după lectura căreia, de exemplu, un alt subiect care are acces la obiectul descris ar putea să spună: „într-adevăr, e aşa" sau, cel puțin, ar deveni capabil să recunoască ori să identifice obiectul descris. În formularea lui Baier şi Toulmin, care consideră faptul de a fi adresată unui destinatar concret ca trăsătură definitorie a descrierii, funcția unei descrieri ar trebui să fie similară cu cea a arătării unei imagini a unui obiect. Deci avem descrieri reuşite (adecvate) şi descrieri ratate, mai curând decât descrieri „adevărate" ori „false". *A descrie cuiva ceva* poate fi aşadar considerat, pentru a utiliza termenul lui Austin [8], un act ilocuționar; este ceva ce *performăm* vorbind şi ceva care poate eşua sau reuşi.

Dar nu întotdeauna obiectul descris este accesibil şi altora. De exemplu, cazul în care îmi descriu trăirile „personale" sau descriu ceva trecut care nu mai e accesibil perceperii altora – o casă părăsită care a fost demolată, dar pe care mi-o amintesc pentru că am explorat-o odată, bunăoară. Aşadar, avem două cazuri posibile:

1) celălalt poate avea acces la obiectul pe care îl descriu;

2) descriu un obiect în principiu inaccesibil celuilalt.

Ambele cazuri pot fi caracterizate ca *mărturie despre...*, în folosul destinatarului ei.

În afară de asta, pot descrie:

1) un obiect perceput *acum*, contemporan descrierii;

2) un obiect pe care l-am perceput în trecut, dar la care nu am acces acum decât în memorie.

Deci în măsura în care un text este o descriere, el e o descriere *a ceva determinat* şi aparține *cuiva determinat* care a perceput *cândva* obiectul respectiv. În măsura în care descrierea este orientată teleologic spre adecvarea cu obiectul, ea se vrea *fidelă* – reflectând trăsături percepute ca aparținând *realmente* obiectului descris. Dimensiunile unei descrieri sunt irelevante pentru calitatea ei de descriere. O descriere poate fi compusă dintr-o singură frază sau se poate întinde pe zeci de pagini.

Motivația unei descrieri într-un context conversațional anume este faptul că subiectul-descriptor *a avut* sau *are* acces la un fenomen care nu i-a fost accesibil destinatarului său, sau căruia destinatarul nu i-a acordat suficientă atenție, în cazul în care i-a fost accesibil. Doar aşa poate descrierea să-şi satisfacă funcția *informativă*, altfel riscând să fie redundantă sau plicticoasă: are sens să-i descriem cuiva un anumit lucru doar dacă am fost într-o poziție mai bună decât el pentru a-l observa. Desigur, putem formula o descriere pentru ca destinatarul nostru s-o verifice apoi; în acest caz, tocmai că presupunem că celălalt

BDD-A23037 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 10:13:16 UTC)

ar fi într-o poziție mai bună decât noi pentru a vedea lucrul despre care este vorba. În orice caz, este presupus *interesul* destinatarului față de lucrul pe care i-l descriem şi, implicit, față de ceea ce urmează să-i spunem despre acel lucru.

În funcție de *domeniul* căruia îi aparține obiectul descris, o descriere poate fi catalogată ca *psihologică, literară, ştiințifică* etc. Toate aceste caracteristici depind de convențiile specifice diferitor genuri discursive, care determină *acceptabilitatea* textului pentru destinatar, ca şi modalitățile de structurare a lui – deci genul discursiv şi nu calitatea descrierii *ca descriere*.

Descrierea poate fi a unui obiect simplu sau a unei relații dintre obiecte. În funcție de situația comunicativă, o descriere complexă se poate transforma în *explicare* sau *narațiune*.

Voi încerca să ilustrez aceasta pe baza unui exemplu tipic de descriere (un fragment dintr-un articol de pe Wikipedia [9]):

(1) **Bufniță** sau **buhă** este un nume dat mai multor specii de păsări din familia *Strigidae* (Strigide), ordinul *Strigiformes*. Majoritatea sunt solitare şi nocturne.

Cea mai cunoscută în România este **Bufnița**, **Bufnița mare** sau **Buha**, numită ştiințific *Bubo bubo*.

Bufnița are dimensiuni relativ mari, ajungând la peste 61 cm si 170 cm anvergura aripilor. Este o pasăre impresionantă, care a dat naştere la numeroase povestiri şi legende. Vânează numai noaptea, zburând fără zgomot, la distanțe de până la 15 km de cuib, acoperind prin urmare cca. 700 km pătrați. Cu toate acestea, densitatea acestor păsări poate fi mult mai mare, dacă există hrană suficientă. Ca şi populațiile de vulpi şi pisici sălbatice şi populația de bufnițe depinde direct de populațiile de rozătoare (şoareci, şobolani, iepuri, bizami etc). La nevoie se hrăneşte şi cu insecte. Răspândită în Eurasia şi nordul Africii, buha se găseşte la noi mai ales în Lunca Dunării şi zonele de câmpie, mai bogate în rozătoare.

Acest pasaj este construit ca o descriere a unui *gen*, nu a unui animal concret întâlnit într-un loc şi un timp determinat. E o trecere în revistă a unei serii de trăsături pe care autorul i le atribuie unui animal real, *bufnița*. Obiectul descrierii este accesibil intersubiectiv; bufnița este privită ca ceva ce poate fi întâlnit în experiența directă şi recunoscut de către cititor pe baza descrierii şi a imaginilor anexate în articol. Un alt lucru pe care îl putem observa este fluctuația obiectului descrierii: unele propoziții par a avea ca temă *orice* bufniță în calitate de individ, altele – *întreaga populație de bufnițe din România* ca totalitate. Însă această variație subtilă a temei nu afectează coerența pasajului; într-adevăr, fiecare propoziție *trimite la* tema „bufniță". O altă variație pe care o observăm e faptul că în prima propoziție citată expresia „Bufniță sau buhă" este privită de autor ca „nume dat mai multor specii de păsări", apoi este folosită pentru a trimite direct la referentul ei; e vorba de diferența dintre menționarea unui cuvânt – luarea de distanță reflexivă în raport cu el, privirea lui „ca şi cuvânt" – şi utilizarea lui pentru a trimite la altceva decât el; e diferența dintre atitudinea reflexivă şi cea nonreflexivă.

BDD-A23037 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 10:13:16 UTC)

Autorul nu este identificat; stilul sugerează chiar o încercare de anonimizare. Locutorul nu se prezintă drept cineva anume, ci ca „oricine" şi spune ceea ce ar spune oricine ştie ce înseamnă o bufniță şi care este situația bufnițelor din România. Singura intervenție care nu e direcționată cognitiv spre obiect, şi care ar sugera o implicare personală a lui, ar fi „Este o pasăre impresionantă, care a dat naştere la numeroase povestiri şi legende" – o formulare destul de nefericită, de altfel, la limita clişeului. Cu toate acestea, citim textul *ca având un autor*, dar care încearcă să se prezinte drept neglijabil, să mute accentul de pe sine pe obiectul descris.

Un alt exemplu de descriere [10]:

(2) Copacii albi, copacii negri
Stau goi în parcul solitar
Decor de doliu funerar...
Copacii albi, copacii negri.

În parc regretele plâng iar...

Cu pene albe, pene negre
o pasăre cu glas amar
Străbate parcul secular...
Cu pene albe, pene negre...

În parc fantomele apar...

Şi frunze albe, frunze negre;
Copacii albi, copacii negri;
Şi pene albe, pene negre,
Decor de doliu funerar...

În parc ninsoarea cade rar...

Primul lucru pe care îl observăm în acest al doilea exemplu este aranjarea în versuri: trei catrene, urmate de câte un monostih. Faptul că textul e un „poem liric" nu anulează în niciun caz calitatea lui de descriere; deci criteriul genurilor literare este irelevant pentru determinarea tipurilor textuale.

Şi în acest caz obiectul descrierii îl face o stare de lucruri percepută ca independentă de locutor: ceea ce vede acesta în timpul unei plimbări, iarna, printr-un parc. Nu este determinat parcul concret; ca şi primul exemplu citat anterior, este o descriere *generică*. Însă în acest caz autorul, care este identificat (George Bacovia) şi îşi asumă textul se poziționează altfel decât autorul articolului despre bufniță. Totuşi implicarea lui nu este explicită; nu se foloseşte pronumele personal de persoana întâi. Descrierea este, în general, orientată spre obiecte concrete: copaci, pasăre. Însă caracterizarea obiectelor descrise prin intermediul unor adjective precum „goi", „amar", cromatica ce constă exclusiv

BDD-A23037 © 2014-2015 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 10:13:16 UTC)

din alb şi negru *indică* o atitudine sau o stare de spirit dezolată sau depresivă. Să ne amintim de una dintre disocierile făcute de Husserl: atunci când vorbeşte, locutorul *se exprimă* cu privire la o stare de lucruri şi *sugerează* prezenţa anumitor procese mentale orientate spre starea de lucruri în cauză [11, p. 189]. Aici, procesele mentale indicate / sugerate de adjectivele menţionate, de versul „Decor de doliu funerar", de punctele de suspensie, de cele două entităţi abstracte („regretele" care „plâng" şi „fantomele" care „apar") sunt tonalităţi afective negative.

Astfel, textul are o funcţie dublă: pe de o parte, se constituie ca o descriere fragmentară a unei stări de lucruri (iarna într-un parc urban); pe de altă parte, urmăreşte trezirea unui efect emoţional prin prezentarea implicită a unei stări afective negative. E vorba de elementara disociere dintre ilocuţionar şi perlocuţionar sau dintre obiectul unui proces mental şi multiplele procese mentale legate de acel obiect.

Generalizând, descrierea este un tip de practică discursivă, prin intermediul căreia un locutor îi face accesibil celuilalt, prin intermediul unei înşiruiri de enunţuri, un fenomen care i-a fost accesibil şi la care destinatarul său nu a avut acces în general sau cel puţin nu a avut un acces *adecvat*. De fiecare dată, descriem *ceva* şi, chiar dacă nu avem un destinatar explicit în minte, contemplăm cel puţin posibilitatea înţelegerii descrierii noastre de către altcineva sau de noi înşine la o dată ulterioară. Cel puţin în intenţie, descrierea este *adecvată* sau *fidelă* obiectului ei şi este *reuşită* dacă îl face pe destinatar să „vadă" cum este lucrul descris de subiectul-descriptor.

Referinţe bibliografice

1. Pos H., „La conscience linguistique préthéorique", în *Ecrits sur le langage*. Geneve-Lausanne: sdvig press, 2013. Consultat pe: http://www.sdvigpress.org/pub-100106.

2. Chafe W., *Discourse, Consciusness, and Time*. *The Flow and Displacement of Conscious Experience in Speaking and Writing*. Chicago: The University of Chicago Press, 1994.

3. Mallet E-F, de Jaucourt L., *Description (Belles lettres*). Consultat pe: http://artflsrv02.uchicago.edu/cgi-bin/philologic/getobject.pl?c.3:2202:2.encyclopedie0513.

4. Barthes R., *S/Z.* Oxford: Blackwell, 1974.

5. Hamon P., *Introduction a l'analyse du descriptif.* Paris: Hachette, 1981.

6. Aristotle, *Rhetoric*. Consultat pe: http://rhetoric.eserver.org/aristotle/rhet3-11.html.

7. Baier K., Toulmin S. E. „On Describing", în *Mind*, 1952, nr. 61 (241).

8. Austin J. L., *Cum să faci lucruri cu vorbe*. Piteşti-Bucureşti: Paralela 45, 2003.

9. *Bufniţă*. Consultat pe: http://ro.wikipedia.org/wiki/Bufniţă.

10. Bacovia G., *Decor*. Consultat pe: http://www.poezie.ro/index.php/poetry/20170/Decor.

11. Husserl E., *Logical Investigations*, vol. I. London: Routledge, 1970.

Institutul de Filologie al AŞM
(Chişinău)

BDD-A23037 © 2014-2015 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-09 10:13:16 UTC)